

Araştırma Makalesi
(Research Article)

Yeni Düşünceler, 2020, 13: 44-53

Kenan Demir¹

Orcid No: 0000-0001-8314-6475

¹ Doktora Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi,
İletişim Fakültesi.

sorumlu yazar: kenandmr06@hotmail.com

Anahtar Sözcükler:

Foucaultcu Söylem Analizi, Kraliçe Viktorya
Dönemi, Arı Maya.

Keywords:

Foucaultian Discourse Analysis, Queen
Victorian Age, Maya the Bee.

Arı Maya: Kraliçe Viktorya Dönemi Toplumsal Yapısının ve İktidar Mekanizmasının Bir Çizgi Film Üzerinden Yeniden Kurulması

Maya the Bee: The Re-Establishment Of The Social Structure And The Power Mechanism Of The Queen Victoria Era Through A Cartoon

Alınış (Received): 11.05.2020

Kabul Tarihi (Accepted): 29.06.2020

ÖZ

Her yeni bakış açısı yeni bir anlayışı doğurur. Dolayısıyla, aynı esere bakan farklı bireylerin farklı şeyler görmesi mümkündür. Arı Maya ilk bakışta kovan dışında yaşamayı tercih eden sevimli bir arı ve onun çayırdaki arkadaşlarının maceralarını anlatmaktadır. Fakat iktidarın her yerdeliği üzerinden özneyi kontrol altına almaya çalışan bir mekanizma olduğunu belirten Foucaultcu bir bakış açısı benimsediğimizde, bu çizgi filmde tipik Kraliçe Viktorya Dönemi yaşam pratiklerinin ve iktidarının kendini nasıl yeniden ürettiğinin yansıtıldığı görülecektir. Daha açık bir ifadeyle iktidarın gözünün adeta bir 'Büyük Birader' gibi özneye nefes alma alanı bırakmamaya çalıştığı ve öznenin olduğu her yerde iktidarın da olduğu belirtilebilir. Bu bağlamda çalışmanın amacı Foucaultcu söylem analizi kullanarak Arı Maya çizgi filminden hareketle iktidarın her yerdeliği ve toplumsal yaşam pratiklerine yansıtılması üzerine bilginin arkeolojisini yapmaktır. Bu minvalde, çalışmanın sonucunda iktidarın Arı Maya çizgi filminde hangi söylemler üzerinden kendini nasıl yeniden kurduğu ortaya çıkarılmıştır.

ABSTRACT

Every new perspective gives birth to a new understanding. Therefore, it is possible for different individuals looking at the same work to see different things. Maya the Bee tells the adventures of a cute bee and her friends in the meadow who prefer to live outside the hive at first glance. But when we adopt a Foucaultian perspective that states that power is a mechanism trying to control the subject through being everywhere, it will be seen how typical Victorian Era life practices and the power reproduce itself are reflected in this cartoon. To be more specific, it can be stated that the eye of the power tries to control even each breath of the subject like 'The Big Brother' and the power penetrates all the walks of the subject. In this context, the aim of the study is to make archeology of knowledge on the reflection of the power's being everywhere and social life practices by starting from the cartoon Maya the Bee using Foucaultian discourse analysis. In this manner, as a result of the study, how and through which discourses the power re-establishes itself in the cartoon Maya the Bee has been revealed.

GİRİŞ

Yirminci yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte dil ve dil biliminin önemi sosyal bilimlerin alanında giderek artmıştır. Felsefe, medya ve iletişim, sosyoloji gibi çeşitli çalışma alanları dil bilimi ve dil alanındaki konulardan biri olan söylem üzerine çalışmaya başlamıştır. Söylem çalışmaları sayesinde sadece sözlü metinler değil, belirli bir kompozisyon bağlamındaki her tür ögenin analizi mümkün olmuştur. Böylece görünen veya söylenenin arka planında yatan güç ve iktidar ilişkilerinin ortaya çıkarılması sağlanmıştır. Örneğin ilk bakışta çocukları eğlendirmek amacı güttüğü farz edilen bir çizgi film, farklı bir bakış açısıyla incelendiğinde iktidarın kendisini çeşitli araçlar vasıtasıyla yeniden kurduğu yeni bir dünyanın kapılarını aralanır. Daha açık bir ifadeyle, Foucault'nun (2010) belirttiği üzere iktidar günlük yaşam pratiklerinin tümünü kendini yeniden kurmak için bir nüfuz alanı olarak görür. Çalışmamızda incelenen *Arı Maya* çizgi filminde de bu tür bir iktidar üretim çabası görülmektedir.

Söylem ve Söylemi Oluşturan Unsurlar

Söylem kelimesinin İngilizce karşılığı olan 'discourse' sözcüğünün ilk kullanımı Merriam-Webster Thesaurus'una göre 1547 yılına uzanmaktadır. Latince kökenli bir kelime olan discourse iki yöne akış, ikili konuşma anlamına gelmektedir (www.merriam-webster.com), (20/02/2020). Bununla birlikte söylem kavramı günümüz İngilizcesinde vaaz, tartışma, herhangi bir konu hakkında konuşma, nutuk atma, bilimsel inceleme, münazara, sunum, sohbet, telkin, öğüt, nasihat; dil birimi, dilbilimsel birim gibi anlamlara sahiptir. Terimsel anlamına baktığımız takdirde ise söylem farklı araştırma alanlarına göre çeşitli şekillerde tanımlanabilmektedir. Nitekim bazı araştırmacılar söylemi konuşma ve türevleriyle sınırlarken diğerlerine göre her türlü konuşma, metin ve davranış söylem çerçevesinde değerlendirilebilir. Örneğin Sözen (2014: 21) söylem hakkında şu ifadeye yer verir: "Söylem bir meta-eylemdir ve ideoloji, bilgi, diyalog, anlatım, beyan tarzı, müzakere, güç ve gücün mübadelesiyle eyleme dönüşen dil pratiklerine ilişkin süreç/lerdir. Söylem; sosyal, siyasi, kültürel, ekonomik alanlar gibi, sosyal hayatın tüm yönleri ile ilişkilidir." Gee'ye (2005: 32) göre söylem; sosyal bir kurum olarak kabul gören dilin bireysel kullanım, düşünme, değerlendirme, yorumlama, eylem ve etkileşimlerin uygun zamanda, uygun bağlamda ve uygun araçlarla ifade edilmesi ile oluşmuş dilsel yapıdır. Söylem hislerin sosyal olarak üretim sürecidir (Hartley, 2002: 73). Söylem; bağlamın zihinsel, sosyal, kişisel, dinamik, deneyimsel yönleriyle gerçek hayatın içinde dünyamızı oluşturan kapsayıcı ağıdır (van Dijk, 2008). Foucault ise, söylemi daha genel, tarihi ve gelişmekte olan dil uygulamaları olarak görür (Akt: Çelik ve Ekşi, 2013: 100). Peki, ama söylem kavramı niçin bu kadar önem kazanmıştır? Bunun temel nedeni insanı ve toplumu anlamının yolunun dilden dolayısıyla da söylemden geçmesidir. Bir toplumun diğerlerinden ayıran ve ona özgü özelliklerini var eden olguların hepsi dilde dolayısıyla söylemde yaratılır. Söylem kavramını oluşturan bazı unsurlar ise şu şekilde ifade edilebilir:

Bağlam: Söylemin ortaya çıktığı ve devam ettiği sosyal, kültürel, psikolojik, tarihsel, dilbilimsel ve iletişimsel unsurlardan oluşan şartlarla ortaya çıkan bütünlüktür (Gür, 2013). van Dijk (2008) ise bağlamın zihinsel, sosyal, kişisel, dinamik, deneyimsel yönleriyle gerçek hayatın içinde dünyamızı oluşturduğunu belirtmiştir. Söylem analizi açısından bağlam çok önemlidir. Çünkü söylemin anlam kazandığı mecra bağlamdır, bağlamın doğru okunması söylem için doğru anlamlandırmanın seçilmesi açısından hayattır.

Dilbilimsel Unsurlar: Söylemin yaratıldığı bağlamı anlamak açısından dilbilimsel yapılar (fiil, sıfat, zarf, bağlaç...) önemlidir. Çünkü bu yapılar içinde üretildiği toplumdan bağımsız değildir ve hem bireyin özelliklerini hem de toplumun özelliklerini yansıtır. Fairclough (Akt: Sözen, 2014: 80) ve Gee (2005) gibi araştırmacılar yapı, işlev ve bağlamı daha iyi anlamak amacıyla bu öğelere özel önem atfetmişlerdir.

Metinlerarasılık: Bu kavram herhangi bir metne ait bir yapının bir diğerinin içinde kullanılması olarak tanımlanabilir (Hartley, 2002: 141). Post-modernist teorisyenlere göre anlam üretmenin tek yolu diğer metinlere göndermede bulunmaktır. Özetle; metinlerarasılık alıntı yapmak, yorum yapmak, işaret etmek, değerlendirmek gibi yöntemlerle birden fazla metin arasında ilişki kurmaktır.

Refleksivite (Yansıtırlık): Söylemi üreten kişi veya kişilerle o söylemin içinde üretildiği toplumun birbirlerini yansıtıcılarıdır. Söylemler, üreten kişi/leri ve üretildikleri toplumu yansıtırlarken, toplum ya da kişiler de o söylemleri yansıtırlar. Dil, üretildiği toplumun aynasıdır. Daha açık bir ifadeyle; söylem toplumdaki etkilenir ve toplumu etkiler.

Söylem Analizi Üzerine Genel Bir Çerçeve

Modern çağın en göze çarpan özelliklerinden biri ‘tek ve sürekli geçerli bir gerçekten’ bahsetmenin mümkün olmamasıdır. Modern çağ mücadeleler ve çelişkilerle karakterize edilir. Homojenlik hiçbir yerde mevcut değildir, buna karşın ideolojik ikilemler, parçalılık/bölünmüşlük, çoklu kimlikler mevcuttur (Wodak ve Meyer, 2002). Sözen’in de *Söylem* adlı eserinde ifade ettiği üzere çağımızda kesin doğrudan bahsetmek mümkün değildir. Bunun yerine doğrulardan bahsedilebilir (2014: 10). Bu durumu Karagöz (2010: 118) şu şekilde ifade eder: “Klasik pozitivism ve modernizmde kabul gören bilimsel paradigma olan yapısalcılıkta bilim araştırmacısı nesnelliği aramakta iken, post pozitivist düşünce bu tür nesnelliğin sosyal gerçekliğe eleştirel bir bakış içerisinde yaklaşmakla belli oranda sağlanabileceğini belirtir.” Benzer bir ifadeyle post-pozitivistler değerden bağımsız bir gerçekliğin olabileceğini reddetmektedirler. Bu noktadan hareketle denilebilir ki; söylem çözümlemesi, post-modern paradigma içinde yer alan post-yapısalcı ve sosyal yapılandırmacı yaklaşımların içinde sayılabilecek -araştırmacıların ihtiyaç ve bakış açılarına göre çeşitli teknikleri içinde barındıran- bir yöntemdir. Post-yapısalcılık; sistemler, tanımlar ve onların açıklamaları üzerine yoğunlaşan yapısalcılığı eleştirerek, kesin tanımlamalar, sabit ilişkiler (gösteren/gösterilen gibi) ve kimlikler fikrine karşı çıkmaktadır (Gee, 2005: 111). Daha açık ifade edecek olursak; yapısalcılar metnin kesin bir anlamı olduğunu düşünürler. Bununla birlikte post yapısalcılar anlamın bağlam içinde kurulduğuna ve söylem içinde bireyler tarafından tekrar kurulduğuna inanırlar. Dolayısıyla, kesin bir doğrudan bahsetmek neredeyse imkânsızdır. Sözen’in (2014: 79) Fairclough’tan (1998: 8-9) söylem analizi ile ilgili aktardığı ifadeler söylem analizinin ne olduğu ya da ne olmadığı konusunda oldukça dikkate değerdir:

Söylem analizi (discourse analysis) hakkındaki farklı yaklaşımlar insanı, onun sosyolinguistik bir çalışma, bir metin analizi, bir sosyal analiz, ya da bir eleştirel analizden hangisi olduğu sorusuna yöneltebilir. Konuya farklı açılımlar getirilirse de söylem analizi, bir sosyolinguistik çalışma, metin analizi, sosyal analiz ve bütün bu analiz türlerini içine alan refleksif ya da eleştirel bir analizdir. Bu analiz, dili bir eylem, iletişim formu, sosyal pratik olarak görme ve yorumlama özelliği taşır. Söylem analizi refleksiviteye bağlı olarak eleştirel ve özeleştireliye açık bir analizdir. Söylem analizinde bulguları anlamak ve yorumlamak konusundaki köklü etkiler geleneksel yöntemlerden gelir. Analizin nesnesi, sözlü, yazılı ve sözsüz metinlerdir. O deneysel analiz ya da içerik analizi gibi yöntemler kullanan bir analiz değildir. Söylem analizi-çok boyutlu, çok fonksiyonlu, tarihsel ve eleştirel bir analizdir.

Potter ve Wetherell’e (Akt: Çelik ve Ekşi, 2013: 100) göre söylem analizi farklı disiplinlerden (psikoloji, sosyoloji, dilbilim, antropoloji, edebiyat çalışmaları, felsefe, medya ve iletişim çalışmaları) beslenerek gelişen ve bu farklı disiplinlerin teorik bakış açılarına dayanan zırhlarla kuşatılmış bir analiz tekniğidir. Farklı disiplinleri ve yaklaşımları içerdiği için tek bir metot veya uygulamadan bahsetmek mümkün değildir. Söylem analizi, doğal

koşulları içindeki yazılı ve sözlü metinlerin analizi ile ilgilidir. Gerçek, sosyal dünyanın verisi olarak düzenlenmemiş, işlenmemiş verilerin düzeyinden başlayan bir çalışma biçimidir (Barker ve Galasinski, 2001: 66). Bu çalışmada iktidarın söylem üzerinden kendisini ve güç ilişkilerini yeniden kurduğunu vurgulayan ve söylemde bu ilişkilerin izini süren Foucaultcu söylem analizi kullanılmıştır. Çünkü bu yaklaşım, çalışmada incelenen *Arı Maya* çizgi filminde tıpkı Viktorya Dönemi'nde olduğu gibi devlet aygıtının ve iktidarın gücünü bireyin yaşamının her alanında yeniden kurma pratiklerini analiz etme imkanı verir.

Foucault ve Söylem Analizi

Graham (2005: 4) 'Söylem Analizi ve Foucault'nun Kritik Kullanımı' adlı makalesinde Taylor'ın (2004) iki temel söylem analizi ayrımı yaptığını belirtir. Birincisi yapısal ve dilbilimsel nitelikleri kullanarak sonuca ulaşan 'Eleştirel Söylem Analizi'dir.' Diğeri ise Foucaultcu yöntem olarak bilinen söylem analizidir. Birinci tür dilbilimsel yapılarla yakından ilgilenirken ikincisinin böyle bir kaygısı yoktur. İkinci gruptaki analizlerin ortak niteliği karmaşıklık, belirsizlik, şüphe ve yansırılıktır. Bu gruptaki yaklaşımların ilgi alanı toplumun kendisidir. Foucault, Derrida ve Lyorard gibi post yapısalcıların bulunduğu bu gruptakiler için söylemde açıklığı ve sadeliği aramak yanıltıcıdır; çünkü incelenen materyalle ilgili sonsuz yorum ve açıklama mümkündür. Gerçeğin arayışı yanlış yönlendirilmiş bir çabadır. Analiz süreci her zaman yoruma açıktır, rastlantısaldır ve her zaman teorik, epsitemolojik veya etik bakış açısı içeren bir okuma türüdür (Akt: Çelik ve Ekşi, 2013:100). Bu bilgiler ışığında Foucaultcu söylem analizi sosyo-linguistik, yapısal ve yakınsal bağlama odaklanan bir söylem analizi olarak tanımlanabilir (Stevenson, 2004). Her ne kadar Foucault'nun kendisi söylem analizi konusunda bir şema oluşturmaktan kaçınmış olmasına rağmen, bu konuda en fazla atıfta bulunulan isimlerin başında gelir (Sawyer, 2002:434). Bununla birlikte, Foucault (1972: 117) 'Bilginin Arkeolojisi' adlı eserinde ise söylemi şu şekilde tanımlar: "(...) Söylem bir dizi işaretler dizgesinden oluşur ve bu işaretler varoluşun herhangi bir şekliyle ilişkilendirilebilirler (...) Bu nedenle söylem bir etkinliktir, bir kişi tarafından başlatılabilen bir uygulamadır. Söylem aynı söylemsel formasyona ait bir dizi ifadedir." (Akt: Linda, 2005). Bu tanımdan hareketle Foucault, hayatlarımıza giderek daha fazla müdahil olan iktidara odaklanır, özne ve öznel deneyimi oluşturan söylemi ve söylemin karşılıklı ilişki içinde olduğu iktidarı analiz etmenin gerekli olduğunu vurgular:

"İktidar her yerde hazır ve nazırdır. Ama bu her şeyi yenilmez birliğin çatısı altında kümeleştirme ayrıcalığına sahip olmasından değil, her an her noktada daha doğrusu bir nokta ile bir başka nokta arasındaki her bağlantıda ürüyor olmasından kaynaklanır. İktidar her yerededir; her şeyi kapsadığından değil, her yerden geldiğinden dolayı her yerededir ve iktidar sürekli, tekrara dayalı, cansız kendi kendini yeniden üreten her şeyiyle, tüm bu hareketliliklerden yola çıkarak beliren, bunların her birinden destek alan ve geri dönerek onları sabitlemeye çalışan genel bir sonuçtur. Şüphesiz adcı (genel kavramların nesnel gerçekliği olmadığını savunan görüş) olmak gerekir: İktidar bir kurum bir yapı değildir; bazıının baştan sahip olduğu belirli bir güç değil, belli bir toplumda karmaşık bir stratejik duruma verilen addır" (Foucault, 2010: 72).

Benzer bir ifadeyle denilebilir ki Foucault'a göre iktidarın eli her yerededir. Ne yapar eder iktidar bir şekilde hayatımıza nüfuz eder. İktidarın tüm kurumlarıyla bireylerin hayatlarını kontrol etmeye çalışmasının göze çarpan bir örneği Büyük Britanya'daki Viktorya Dönemi'dir (1837-1901). Bu dönemde Büyük Britanya Dünyanın en büyük imparatorluğuna dönüşmüş ve devlet aygıtı tüm kurumlarıyla vatandaşları üzerindeki kontrolünü arttırmıştır (Mitchell, 2009). Bu nedenle çalışmamızın analiz kısmında Foucaultcu söylem analizi kullanılmıştır. Bu dönemdeki toplumsal yapı ve yaşantının daha yakından irdelenmesi iktidar ilişkilerinin daha iyi anlaşılması bakımından önemlidir.

İKTİDARIN HER YERDELİĞİ: VİKTORYA DÖNEMİNDE TOPLUMSAL YAŞANTI

Guy (2001: 10) George Eliot'un 'Felix Holt the Radical' (1866) isimli ünlü kitabında Viktorya Dönemi'ni betimlemek için ülkenin bir başından diğerine yapılan bir araba yolculuğu analogisini kullandığını belirtir. Buna göre Elliot seyahat esnasında işçi kasabaları, Aristokrat Malikâneleri arasında çok belirgin bir zıtlık gözlemler. Aynı zıtlığı hayatın diğer birçok alanında da görmek mümkündür: sendikalar ve kapitalistler arasında, reformistler ve radikaller arasında, sağlıksız kitleler ve sağlıklı azınlık arasında, piyasa ekonomisi nedeniyle 'baca fırçası' olarak kullanılan küçük çocuklar ile yatılı okullarda ülkeyi yönetecek sınıf olarak eğitilen çocuklar arasında... Viktorya Dönemi, günümüzde tüm bu çelişkiler ve aynı zamanda 'üzerinde güneş batmayan imparatorluğun' yaratıldığı devir olması nedeniyle birçok araştırmanın konusu olmaktadır. Çalışmaların yoğunlaştığı alanlardan biri de toplumsal yapıdır. Mitchell (2009: 17-21) Viktorya Dönemi'nde toplumun temelde işçi sınıfı, orta sınıf ve üst sınıftan oluştuğunu belirtir. Bu sosyal sınıfların temel belirleyicisi bireylerin sahip olduğu gelir miktarıdır. Bunun dışında soy ve aile bağları da bireyin ait olduğu sınıfı belirleyen diğer etmenlerdir. Toplumsal sınıflar arasında geçişkenlik her ne kadar yasal olarak imkânsız olmasa da bu durum pek sık rastlanan bir olay değildi. Diğer bir ifadeyle dönemin toplumsal yapısını belirleyen asıl etken üretim araçlarının kontrolü ve bu kontrolün günlük yaşam pratikleri üzerindeki etkileridir. Bu dönemde Birinci Sanayi Devrimi neticesinde kitle üretiminin temelleri atılmış, özellikle kırsal kesimde yün üretimi için büyük ölçekli koyun yetiştiriciliğine başlanmış, bu durumda kırsaldaki halk şehirlere göç etmek zorunda kalmıştır. Londra ve Liverpool gibi şehirlerin nüfusları birçok sorunla birlikte hızla artmış, fakir yığınlar bir yandan 'kol işçisi' olarak hayatlarını idame ettirmeye çalışırken, bir yandan da sınıf bilincinin ortaya çıkışına şahitlik etmişlerdir. Bu bağlamda Viktorya Dönemi'ndeki toplumsal sınıflar şu şekilde açıklanabilir:

İşçi Sınıfı: Viktorya Dönemi'ndeki en alt sınıf işçi sınıfıdır. O dönemdeki iş gücünün yaklaşık dörtte üçünü oluşturan bu sınıfta işçiler ve zanaatkârlar bulunmaktaydı. Örneğin at arabası ustaları haftalık £100 kazanabilmekteydi ki bu ücret neredeyse orta sınıfın gelirin yakını; fakat bu gruptaki diğer birçok çalışanın (sokak satıcısı, hizmetçi, kol işçisi...) ücretleri ancak karınlarını doyurmaya yetmekteydi. Kadınlar evde kumaş üretirken, çocuklar da sokak satıcılığı yapmaktaydı. Kol gücü ile geçimini sağlayan bu grubun üyeleri fiziksel güçleri azaldıkça gelir kaybeder ve hayatlarının son dönemlerini genellikle sıkıntı içinde geçirmek zorunda kalırlardı. Halkın büyük bir kısmını etkileyen zorluklar neticesinde Viktorya Dönemi'nde işçi sınıfı arasında toplumsal hareketlerin etkili olmaya başladığı gözlemlenir. Sınıf bilinci gelişirken, sınıf mücadelesi ivme kazanmıştır. Hükümetler kitlelerin baskısı nedeniyle gönülsüz de olsa çeşitli reformlara imza atarak, günümüze kadar ulaşan birçok kazanıma giden yolu açmıştır (Mitchell, 2009: 18).

Orta Sınıf: Bu toplumsal sınıfın hem birey sayısı hem de önemi Viktorya Dönemi'nde giderek artmıştır. 1901 yılında Britanya'da nüfusun yaklaşık yüzde on beşi orta sınıfa dahildi. Doktorlar, esnaflar, muhasebeciler, gazeteciler, mühendisler, yazarlar...gibi birçok meslek grubunu kapsayan Orta Sınıf'ın üyelerinin kazançları aylık/haftalık £100 ile £1000 arası değişmekteydi. Bu grubun işçi sınıfından en büyük farkı ailelerinden miras kalmış olmasıydı; ayrıca çalışkanlık, erdem, ahlak, vatanseverlik, sadakat gibi bazı değerler bu sınıf ile özdeşleştirilmekteydi. Orta sınıf, bu dönemde gücünü giderek arttırmıştır. Zamanla sanayi ve ticaretle zenginleşen bu kesim, feodal mülk ilişkilerinin değişmesine neden olacak güce erişmiştir. Sonuç olarak liberal düşüncenin sağladığı özgürlük iklimiyle zenginleşen bu sınıf ülke yönetiminde etkisini ikame etmiştir (Mitchell, 2009: 19).

Üst Sınıf: Viktorya Dönemi'nde bireyin üyesi olabileceği en üst sınıftır. Bu gruptaki insanlar bedenlerini kullanarak çalışmazlardı. Para bu sınıfın üyeleri için bir sorun teşkil

etmiyordu. Sahip oldukları büyük miktardaki toprakların kira geliriyle geçinen bu sınıfın üyeleri taşradaki malikâneelerde yaşardı ve ev işleri hizmetçiler tarafından yapılmaktaydı. Çocuklar dadılar tarafından yetiştirilir, eve gelen öğretmenler tarafından eğitilir ve anne ve babalarıyla belirli zamanlarda vakit geçirirlerdi. Bu sınıf kendi içinde çeşitli gruplara ayrılırdı: Asiller, orta-üst sınıf ve alt-üst sınıf. Asiller, kan bağıyla krala bağlı olan bireyleri içermekteydi, 1842 yılında kralla kan bağı olan 562 aile vardı. Orta-üst sınıf ise yüksek rütbeli devlet görevlilerinden ve baronlardan oluşmaktaydı. Alt-üst sınıf ise zengin taşralıları içermekteydi ki bu kişilerin büyük toprakları ve önemli ticari işletmeleri vardı. Diğer taraftan zaman içinde bu sınıfın etkisinin ve gücünün ekonomik nedenlerle azaldığı teşhis edilir. Özellikle Britanya'nın denizaşırı kolonilerindeki verimli topraklardan elde edilen birçok tarım ürününün ülkeye uygun fiyatlarla girişi üst sınıf kazançlarının azalmasına neden olmuştur (<http://www.victorian-era.org>), (15/01/2020).

Viktorya Dönemi'nde geniş aileden çekirdek aileye doğru bir geçiş gözlenir. Bu durum her sınıf üzerinde farklı değişkenlere sahipti. Örneğin; artan gelir sonucu işçi sınıfı bireyleri birlikte daha fazla zaman geçirme imkanı bulmuştur. Diğer taraftan orta sınıf, Kraliçe'yi dokuz çocuğu ve eşi ile ideal bir aile örneği olarak almıştır (Mitchell, 2009: 146). Buna ek olarak bu dönemde orta ve üst sınıf için sosyal normlar giderek daha fazla önem kazanmıştır. Gündelik hayatın her alanına törensel uygulamalar yerleşmiştir. İngilizcede *gentlemanhood* olarak ifade edilen ve Türkçede beyefendilik olarak açıklanabilecek anlayış orta ve üst sınıfta oldukça yaygındı. Bu anlayışa göre birey aklın ve geleneklerin çerçevesinde hareket etmeli ve bu değerlerden ödün vermemeliydi. Kraliçeye sadakat, görevini en iyi şekilde yerine getirme, devletin ve ülkenin çıkarları için gerekli her türlü fedakarlığı yapma bu dönem için başat toplumsal değerlerdi (BBC), (10/02/2020).

Mitchell (2009: 170) Viktorya Dönemi'ndeki eğitimin bireyin mensubu olduğu toplumsal sınıfa göre farklılıklar gösterdiğini belirtir. 20. yüzyılın başına kadar zorunlu olmayan ilkökul düzeyindeki eğitim devlet okulları tarafından verilse de üst sınıf üyeleri genellikle özel okulları ve bireysel eğitimi tercih etmekteydi. Eğitimin seviyesi yükseldikçe devletin sunduğu katkı azaldığı için alt sınıf üyelerinin dini eğitim dışında yüksek öğrenimlerini tamamlama imkanları düşüktü. Viktorya Dönemi'nde eğitim alanında yapılan reformlar sayesinde imparatorluğun her kademesinde ihtiyaç duyulan eğitilmiş bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmaktaydı. Bununla birlikte; bu eğitim imkânlarından orta ve üst sınıf üyeleri yararlanmaktaydı.

Viktorya Dönemi'nde toplum, Hıristiyanlığın farklı mezheplerine tabi olsa da büyük çoğunluğun Protestanlığın farklı kollarını takip ettiği belirtilebilir. 30 Mart 1851 tarihinde yapılan ulusal sayımda toplumun yüzde altmışının düzenli şekilde kiliseye gittiği görülmektedir. Bu dönemde kiliseler toplumsal yapı açısından önemini korumuşlardır. Bu durumun iki temel sebebi vardır: Birincisi Kraliçe'nin gücünü doğrudan Tanrı'dan aldığı tezi ve ikincisi de kiliselerin hamiliğini yaptığı hayır işleriydi. Fakat 19. yüzyılın sonuna doğru jeoloji ve arkeoloji gibi çeşitli bilim dallarında yapılan keşifler özellikle de eğitilmiş kesimin geleneksel dini inançlar konusundaki fikirlerini tartışmaya açmıştır (Mitchell, 2009: 242-243).

Özetle; yukarıda açıklanan toplumsal kurumlar Foucault'nun belirttiği gibi iktidarın sürekli olarak özne üzerinden kendini yeniden kurmasının araçlarını oluşturmaktadır. Çalışmamızın temel savı da; ünlü bir çizgi film olan *Arı Maya*'da Kraliçe Viktorya Dönemi'nin (dolayısıyla iktidarın) sürekli ve yeniden kurulduğudur.

ARI MAYA: BİR KOVAN ÜZERİNDEN KURGULANAN YENİ İKTİDAR PRATİKLERİ

Alman yazar Waldemer Bonsel (1880-1952) tarafından 1912 yılında yazılan çocuk kitabı *Arı Maya*, Japon *Nippon Animation* şirketi tarafından 55 bölümlük bir çizgi dizi halinde

uyarlanmış ve 1975-1976 yıllarında Japonya’da yayımlanmıştır. Bu seri İngilizce dublaj ile İngiltere ve Amerika’da gösterilmiştir. 1979 yılında *Japon Wako Productions ve Nippon Animation* ortaklığında 55 bölümlük yeni bir versiyon üretilmiş ve 1990 yılında *Saban Productions* tarafından tamamen yeni bir temayla Amerikan versiyonu üretilmiş ve çocuk kanalı *Nickeledon TV*’de 1992 yılına kadar yayın hayatına devam etmiştir (<http://classicnickelodeon.wikia.com>), (13/01/2020). *Arı Maya* küçük bir kız çocuğunun çayırdaki maceralarını anlatır. Maya diğer arılardan farklı olarak kovanda yaşamaz, yerleşik kurallara tabi olmaz. Kendi doğruları ve üstün zekâsı ile maceradan maceraya koşarken hem kovandakilere hem de arkadaşlarına yardım eder. Çizgi filmde *Arı Maya* dışındaki temel karakterler ise; Willy, Çekirge Flip, Gübre Böceği Barry, Kelebek Beatrice, Bayan Cassandra, Kraliçe, Karınca Paul, Örümcek Thelka, Salyangoz Max, Ben ve Kurt’tur.

Arı Maya’daki Söylem Kategorileri

Çizgi film *Arı Maya*’da Viktorya Dönemi’nin yeniden kurulmasıyla ilgili söylemleri gözlemek amacıyla farklı versiyonlara ait bölümler *YouTube* üzerinden İngilizce olarak izlenmiş, bununla birlikte kapsamın daraltılması amacıyla rastgele yöntem ile seçilen beş bölüm detaylı analize tabi tutulmuştur. Bu bölümlerin Türkçe adları şu şekildedir: “Maya’nın Doğum Günü, Kraliçe’nin Habercisi, Arı Temizliği, Büyük Polen Soygunu, Madenci Molly.” Çizgi filmdeki söylem çerçevelerinin belirtilmesinden önce çizgi filmin içeriğine ilişkin genel bilgi vermenin yararlı olacağına inanılmaktadır. Maya bir arı olmasına rağmen kovanda yaşamayı tercih etmez ve çayırdaki arkadaşları ile yaşar. Çayır sağladığı özgürlük ve eğlence dışında bazı tehlikeler de barındırır. Kovanda yaşayan arı kolonisi ise bir arada olmanın birçok avantajını yaşar; bununla birlikte kovani idare eden tecrübeli kraliçeye rağmen bazı durumlarda Maya’nın yardımı sayesinde kovandaki sorunlar çözülür. Kovanda eşsiz bir sosyal düzen vardır. Herkes sorumlulukları çerçevesinde hareket eder ve kraliçeye sonsuz bir sadakat vardır. Bu genel bilginin ardından çizgi filmde Foucault’nun bakış açısına göre ortaya çıkarılan Viktorya Dönemi’ni tekrar kurmayı amaçlayan ‘Temel Söylem Kategorileri şu şekilde sıralanabilir:

Kraliçe Söylemi: “Hepinizin Annesiyim”

Çizgi filmde kovanın mutlak sahibi ve koruyucusu olarak defalarca kraliçe figürüne atıfta bulunulur. Birçok kez kraliçe arı “Ben sizin anneniz ve koruyucunuzum” der. Bununla birlikte kraliçe ayrıca görünüş olarak Kraliçe Viktorya’yı andırır. Bilindiği üzere Kraliçe Viktorya (1837-1901) altmış yılı aşan uzun hükümranlık dönemindeki fotoğraflarda tıpkı kraliçe arı gibi İngiliz tarzı bir taç giymektedir. Ayrıca her ikisinin de sıkıca toplanmış sade saçları ve yanlarından eksik etmedikleri küçük birer asaları vardır. Kraliçe Viktorya muhafazakâr kişiliği ve sosyal normlara verdiği değerle bilinmekteydi. Eşinin ölümünden sonraki hayatını eşinin matemine saygı duyarak geçiren Kraliçe, giyim kuşamı ile de bunu yansıtmıştır (<http://www.victorian-era.org>), (15/01/2020). Viktorya Dönemi’nde Kraliçe’nin annelik figürü ve evine sadık bir kadın imajı adeta İngiliz toplumu için bir rol model halini almıştır. Benzer şekilde Arı Maya’daki kraliçe de özgüveni yüksek, tüm kovanın annesi ve koruyucusu olan sorumluluklarının farkında bir karakter olarak resmedilmiştir.

Görsel 1. *Arı Maya*'daki Kraliçe Arı

Görsel 2. Kraliçe Viktorya

Büyük Britanya Söylemi: “Kovan Her Şeyden Önce Gelir”

Kraliçe Viktorya Dönemi İngiliz İmparatorluğu'nun en parlak dönemidir. Zira bu dönemde güçlü donanması ile İngiltere 'üzerinde güneş batmayan imparatorluk' halini almıştır. Tabii ki bu güce ulaşılması ve sürdürülmesinde bireylerin görevlerini tam ve istisnasız yerine getirmelerinin çok büyük bir etkisi vardır. Her İngiliz vatandaşının birinci önceliği Kraliçe'ye ve imparatorluğa hizmet etmektir (Girouar, 1992: 51) *Arı Maya*'da kovan tıpkı küçük bir ülke gibi yönetilir ve bu yönetim belirli bir iş bölümü sayesinde sağlanır. Daha açık bir ifadeyle; arıların belirli sorumlulukları vardır. İncelenen bölümlerde her defasında bireylerin kendi istek ve gereksinimlerini ikinci palana attıkları ve gerekirse kovanın bekası için kendi varlıklarını tehlikeye atmaktan kaçınmadıkları görünür.

İdeal İnsan Yetiştirme Çabası ve Dadı Söylemi: “Görev Önce Gelir”

Viktorya Dönemi'nde eğitim sisteminde yapılan değişiklikler sayesinde devletin çıkar ve bekasının bireylerin çıkarlarından daha üstün olduğu öğretilerek üstün bir toplum söylemi geliştirilmiştir. Bu amaçla özellikle yatılı okullar yaygınlaştırılmış ve üst sınıf üyeleri de çocuklarını yetiştirmek ve eğitmek için özel hocalar tutmuşlardır (Mitchell, 2009:178). Özellikle efendisine sadık bu çalışanlar aile üyesi olarak algılanmıştır. Benzer şekilde *Arı Maya*'da Bayan Cassandra bu söylemin vücut bulmuş halidir. Bayan Cassandra hem arı bebeklerin yetiştirilmesinden sorumlu eğitmen hem de Kraliçe'nin sadık yardımcısıdır. Yapılan eğitime bakıldığında temelde polen toplamak ve kovanın kurallarını öğrenmek gibi kovanın bekasına ve düzenine hizmet eden şeylerin öğretildiği görülmektedir.

Biz ve Diğerleri Söylemi: “Çayrdakiler”

Viktorya Dönemi'nde her ne kadar Büyük Britanya en güçlü dönemini yaşasa da bu dönem ayrıca gelir eşitsizliğinin arttığı ve toplumsal sorunların kökleştiği bir dönemdir. İşte bu dönemde üst sınıf mensupları hem alt sınıf mensuplarına hem de başka uluslardan bireylere karşı bir çeşit 'zenofobi'(yabancı korkusu ve düşmanlığı) geliştirmişlerdir. Alt sınıf mensupları ötekileştirilmiş ve 'biz ve diğerleri' fikri üst sınıf içinde taban bulmuştur (Mitchell, 2009: 275). Benzer şekilde *Arı Maya*'da da çayırda yaşayanlar kovandakiler için ötekidir ve Bayan Cassandra'nın eğitim sırasında yavru arılara ilk öğrettiği şeylerden biri dışarısının tehlikeli olduğu ve yabancılara karşı dikkatli olunması gerekliliğidir.

Dil Üzerinden Kurgulanan Söylem: “Majesteleri”

Söylemin dil içinde var olup gerçekleştiği yadsınamaz bir gerçekliktir. Viktorya döneminde toplumsal kimlik tasvirinde kullanılan sıfatlar ve hitap şekilleri her zaman kişinin sosyal statüsünü hatırlatır; dolayısıyla da sınıf bilinci açısından önemlidirler. Örneğin; çizgi

filmde kraliçeye hitap edilirken “majesteleri”, önemli bir devlet yetkilisine hitap edilirken de “efendim” kelimeleri kullanılır. Ayrıca *Arı Maya*’nın İngilizce izlenen bölümlerinde kraliçenin ve yakın tebaasının aksanının abartılı olması, buna karşın çayırdaki yaşayan bireylerin daha doğal bir konuşma tarzı benimsemeleri dilde kurulan iktidarın bir göstergesi olarak alınabilir.

SONUÇ

Foucault’ya göre kelimeler görüldüğünden daha fazlasını söyler. Örneğin ‘Neden bu kelime kullanılmıştır da diğeri tercih edilmemiştir?’ sorusu bizi bilginin arkeolojisine götürür. Foucault’nun temel derdi öznedir. Bir başka ifadeyle; özneyi oluşturan söylemi ve öznenin kaçınılmaz şekilde ilişki içine girdiği iktidarın bu tahakkümünü söylem üzerinden nasıl kurduğudur. İktidar her yerdedir ve okul, hastane, hapisane, ordu iktidar söyleminin sürekli yaratıldığı yerlerdir. Büyük Britanya’nın en parlak çağını yaşadığı Kraliçe Viktorya Dönemi (1837-1901) her bakımdan iktidar söyleminin en güçlü şekilde üretildiği bir dönemdir. Toplumun sosyal yapısı, devletin kurumları, dil, unvanlar...İktidarın kendini tekrar tekrar var ettiği ve meşrulaştırdığı araçlardır. Aslında bir çocuk kitabından uyarlanan *Arı Maya* çizgi filmi de adeta bir kovan etrafında yaşanan minyatür bir Viktorya Dönemi’dir. Aslında Alman yazar Waldemer’in de (1880-1952) Viktorya Dönemi’nde yaşamış olması ve bu çağda Avrupa’da benzer yönetim şekillerinin olması hesaba katıldığında bu durum çok da şaşırtıcı değildir. Önemli olan bakmak ile görmek, okumak ile anlamak arasındaki farkı fark edebilmektir. Çünkü aslında ürettiğimiz her şey yaşantımızdan izler taşımaktadır. Bazen biz bu izleri kendimiz fark edebilirken bazen de bir başkası bizim göremediklerimizi görür. İşte Foucault’nun bakış açısını kendimize rehber alarak çıktığımız bu yolda söylemin kendini nasıl olup da tekrar kurduğunun bir örneği gösterilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma elbette ki diğer birçok çizgi film için bir yol gösterici olabilir. Çünkü çizgi filmler ilk okumada her ne kadar çocuklar için üretilmiş gibi görünse de aslında birçok çizgi film yetişkin dünyasının yansımalarından izler taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Barker, C. & Galasinski, D. (2001). *Cultural Studies and Discourse Analysis: A Dialogue on Language and Identity*, Sage Publications, London.

Çelik, H, Ekşi, H. (2013). “Söylem Analizi”. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 27 (27), 99-117. <http://dergipark.gov.tr/maruabed/issue/365/2517>

Foucault, M. (2010). *Cinselliğin Tarihi*, Hülya Uğur Tanrıöver (çev), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Gee, J. P. (2005). *An introduction to discourse analysis: Theory and method* (2nd Edition). New York: Routledge.

Girouard, M. (1990). “Victorian Values And The Upper” *Class Proceedings of the British Academy*, December, 78, 90-60.

Gür, Tahir (2013). “Post Modern Bir Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi”. *Journal of World of Turks*, 5: 185-199.

Graham, Linda J. (2005). *Discourse Analysis and the Critical Use of Foucault*. In *The Australian Association of Research in Education Annual Conference*, 2005-11-27 - 2005-12-01. (Unpublished)

Guy, Josephine M. (2001). *Victorian Age. An anthology of sources and documents*. Routledge, New York.

Hartley, J. (2002). "Communication, Media And Cultural Studies The Key Concepts", Routledge Publishing House London And New York

Karagöz, E. (2010). Sosyal Bilimlerde Kuram Oluşum Süreci ve İletişim. Derin Yayınları, İstanbul.

Linda, J. (2005). "Discourse analysis and the critical use of Foucault" Queensland University of Technology Paper presented at Australian Association for Research in Education. Annual Conference, Sydney 27th November – 1st December.

Mitchell, S. (2009). Daily Life In Victorian England. London: Greenwood Press.

Stevenson, C. (2004). "A Discourse on Discourse: An Archeological History of an intellectual Concept". international Journal of Caring Sciences, 1(3):107–111.

Sözen, E. (2014). Söylem. Birleşik Dağıtım Kitabevi, Ankara.

van Dijk, T. (2008). Discourse and Context A Sociocognitive Approach. Cambridge: Cambridge University Press.

Wodak, R. & Meyer, M. (2002). Methods of critical discourse analysis. London: Sage Publications.

Elektronik Kaynaklar

http://classicnickelodeon.wikia.com/wiki/Maya_the_Bee, (Erişim Tarihi: 2020, 13 Ocak)

<http://www.bbc.co.uk/history/british/victorians/>, (Erişim Tarihi: 2020, 10 Şubat).

<http://www.victorian-era.org/royal-british-nobility.html>, (Erişim Tarihi: 2020, 15 Ocak).

<https://www.merriam-webster.com/dictionary/discourse>, (Erişim Tarihi: 2020, 20 Şubat).